

Eleonora Benedycka

KOMUNIKATYWNE CELE NAUCZANIA JĘZYKA ROSYJSKIEGO
NA FILOLOGII ROSYJSKIEJ

Przygotowanie kadr neofilologów - przyszłych nauczycieli języka bądź też tłumaczy - wymaga postawienia przed nimi konkretnych, w miarę precyzyjnie określonych celów w zakresie opanowania języka kierunkowego. Zgodnie z założeniami teorii komunikacji językowej takim pierwszoplanowym celem nauczania jest cel komunikatywny.

Jak stwierdza Emanuel Szubin, poziom komunikatywności w języku obcym zależy od etapu jego poznawania. Na różnych etapach uczenia się języka obcego osiąga się różne stopnie komunikatywności, nierówne w jej podstawowych formach i aspektach. Ideałem jest osiągnięcie poziomu komunikatywności równej kompetencji przeciętnego użytkownika języka. Taki poziom charakteryzuje się zgodnością wypowiedzi z podstawowymi normami językowymi, obowiązującymi w poszczególnych formach, rodzajach i sferach komunikacji językowej¹.

Jest oczywiste, że takie opanowanie języka na studiach filologicznych winno być celem studenta neofilologii, a obowiązkiem jego nauczycieli jest taka organizacja studiów, która optymalnie zabezpiecza zrealizowanie tego zadania.

Podstawowa trudność w ocenie stopnia znajomości języka (nawet ojczystego) polega na tym, że jako kryterium oceny posługujemy się częściej intuicją niż wymiernymi wyznacznikami. Przy uczeniu się języka obcego w środowisku własnego języka ojczy-

¹ E. P. S z u b i n, *Językowa komunikacja i obuczenie inostrannym jazykam*, Moskwa 1972, s. 23-26, 202-204.

stego oceniamy poziom władania studiowanym językiem przede wszystkim przez porównanie go z ilością materiału zawartego w podstawowych podręcznikach tego "przedmiotu nauczania". W tej sytuacji pierwsze zetknięcie się studenta (ucznia) z native speaker'em lub znalezienie się za granicą powoduje zwątpienie we własne umiejętności językowe, a często i szok kulturowy. Szok ten wywołany jest nieznaną rzeczywistością bytu i kultury oraz norm zachowania językowego (uzusu) i towarzyszących mu gestów, mimiki itp.

Współczesne podręczniki glottodydaktyki oraz programy nauczania języków obcych posługują się stworzonymi sztucznie minimumami językowymi określając poziomy pośrednie władania językiem obcym od kompetencji zerowej do najwyższej.

Jako przykład posłuży język rosyjski, który w Polsce jest obowiązkowym przedmiotem nauczania od klasy V ośmioklasowej szkoły podstawowej. Jego nauka jest kontynuowana obowiązkowo również w czterech klasach szkoły średniej wszystkich typów. Na wyższe studia rusycystyczne przyjmowani są więc kandydaci, którzy powinni reprezentować stosunkowo wysoki poziom kompetencji językowej w zakresie wybranego języka kierunkowego.

Zgodnie z założeniami programów nauczania obecnie obowiązujących w szkolnictwie polskim kandydaci na rusycystykę zostali wdrożeni do posługiwania się ustną i pisaną formą języka rosyjskiego w czterech podstawowych rodzajach komunikacji językowej: rozumieniu rosyjskiego tekstu mówionego i pisanego oraz wypowiedzianiu się w mowie i piśmie w "prostych sprawach życia codziennego". Program szkoły średniej postuluje również umiejętność korzystania przy pomocy słownika z prasy codziennej, z utworów literatury pięknej i popularno-naukowej².

W szczegółowej swej części program nauczania określa tematyczny i ilościowy zakres słownictwa rosyjskiego. Do czynnego opanowania przewiduje on 2200 jednostek leksykalnych, jest to zaś ilość równa "Łazowej" - najczęściej używanej leksyce rosyjskiego, współczesnego języka literackiego wskazanej w słowniku frekwencyjnym Ewy Szejnfeldt¹. Polscy autorzy podręczni-

² Ministerstwo Oświaty i Wychowania. Program nauczania Liceum Ogólnokształcącego, Technikum i Liceum Zawodowego, Warszawa 1967, s. 3.

¹ E. S z e j n f e l d, *Czastotnyj słowar' sowremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, Tallin 1963.

ków języka rosyjskiego nie przestrzegają jednak zasady odpowiedniej adaptacji tekstu z zachowaniem właściwych proporcji leksyki powtarzanej i nowej. W związku z tym rosyjski aktywny słownik absolwenta szkoły średniej zarówno ilością jak i jakością odbiega od stawianych mu wymagań⁴.

W porównaniu z omówionymi tu pobieżnie programami nauczania języka rosyjskiego, określającymi poziom językowy obecnych kandydatów na studia wyższe, program nauczania przedmiotu "Praktyczna nauka języka rosyjskiego na filologii rosyjskiej" nie formułuje nowych celów komunikatywnych. W jego części wstępnej czytamy:

"Celem ćwiczeń z praktycznej nauki języka rosyjskiego jest zdobycie następujących umiejętności:

1. Swobodne rozumienie tekstu mówionego (mowa potoczna, wykład, audycja, film, spektakl itp.);
2. Umiejętność poprawnego i biegłego czytania ze zrozumieniem tekstu bez korzystania ze słownika;
3. Umiejętność swobodnego ustnego porozumienia w języku rosyjskim w zakresie tematyki życia codziennego, życia kulturalnego, społeczno-politycznego i naukowego, przy zachowaniu prawidłowej wymowy, intonacji i budowy gramatycznej wypowiedzi;
4. Umiejętność posługiwania się językiem pisanym"⁵.

W takim sformułowaniu realizacja komunikatywnych celów nauczania języka organicza się do ilościowego, a nie jakościowego, rozbudowania programu nauczania języka rosyjskiego obowiązującego na niższych szczeblach szkolnych. Pominięcie wśród głównych celów nauczania języka mieszanych reproduktywno-produktywnych sprawności komunikatywnych wydaje się nieporozumieniem. Dla studentów rusycystyki nieodzowna jest bowiem umiejętność zapisu mowy ze słuchu (notowanie wykładów) oraz głośnego czytania, oddającego treść przekazywanego tekstu logicznie i wyraziście (artystycznie).

Odrębnie należy potraktować tłumaczenie z języka i na język

⁴ Szerzej opracował to zagadnienie na materiale nauczania języka rosyjskiego w 8-letniej szkole podstawowej Kazimierz Bajor (patrz K. B a j o r, Zagadnienie doboru słownictwa do nauki języka rosyjskiego, Łódź 1977).

⁵ Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Plany studiów i programów nauczania przedmiotów kierunkowych. Kierunek studiów filologia rosyjska. Przedmiot praktyczna nauka języka rosyjskiego, Warszawa 1974, s. 11.

rosyjski (jako obcy) z zachowaniem jego walorów stylistycznych i semantycznych. Te dwa rodzaje tłumaczenia, zarówno w formie ustnej symultanicznej, jak i pisemnej, semantycznie oraz stylistycznie odpowiedniej, winny wejść jako cele komunikatywne i kształcące do programu nauczania przyszłych tłumaczy. Trudno negować, że mogą się one okazać przydatne i nauczycielom języków obcych w sytuacjach zawodowych i pozazawodowych, jednak skrócenie studiów magisterskich do 4 lat zmusza do cięć w programie.

Rozpatrzmy teraz kolejność i priorytet realizacji celów komunikatywnych na ćwiczeniach praktycznych na przykładzie rusycystycznych studiów wyższych (uniwersyteckich), pamiętając, że realizacji tych celów należy poświęcać uwagę w całym kompleksie przedmiotów wykładanych w języku obcym. Zajęcia kierunkowe - tj. językoznawstwo ogólne i rosyjskie, historia narodów ZSRR, historia literatury rosyjskiej i radzieckiej, a od trzeciego roku i metodyka nauczania języka rosyjskiego - są prowadzone w większości uczelni po rosyjsku.

Na kierunku filologii rosyjskiej Uniwersytetu Śląskiego od szeregu lat stawia się studentów wobec konieczności przystosowania się do rosyjskiego języka wykładowego nie tylko na zajęciach kierunkowych, ale i na zajęciach z przedmiotów społeczno-politycznych. Sprzyja realizacji tej zasady powierzenie zajęć niekierunkowych zatrudnionym na tej uczelni specjalistom radzieckim. W języku rosyjskim prowadzone są: wybrane zagadnienia z filozofii marksistowskiej i socjologii, nauki polityczne, ekonomia polityczna, a w latach 1974-1977 i psychologia. Również w przerwach między zajęciami studenci często stają wobec potrzeby komunikowania się w tym języku z wykładowcami radzieckimi. W tak stworzonym środowisku języka studiowanego młodzież wytwarza w sobie nie sztuczne, a naturalne motywy doskonalenia języka kierunkowego.

Obowiązkiem nauczyciela prowadzącego ćwiczenia z praktycznej nauki języka rosyjskiego jest wykorzystanie tej motywacji i umiejętna pomoc w osiąganiu przez studentów wymaganego poziomu językowego.

Ze względów praktycznych rozwijanie kompetencji językowej studentów należy rozłożyć w czasie wysuwając w kolejnych latach nauki osiąganie biegłości we władaniu poszczególnymi formami i

rodzajami komunikacji językowej. Wysuwanie na plan pierwszy ćwiczeń doskonalących receptywne bądź produktywne formy wypowiedzi uzależnić należy od tworzenia naturalnych potrzeb komunikatywnych, związanych ściśle z planem studiów i wymagań stawianych studentom przez prowadzących zajęcia z poszczególnych przedmiotów.

Na ćwiczeniach audytoryjnych i laboratoryjnych w I semestrze pierwszego roku podstawowym celem staje się wyrównanie poziomu językowego grupy studenckiej. Szczególną uwagę zwraca się na korekcję braków w zakresie wymowy i intonacji rosyjskiej. Tematyka zajęć i ilość tematów poruszanych na nich w zasadzie utrzymuje się na poziomie wymagań stawianych w ósmym roku nauczania języka rosyjskiego w szkole średniej. Specjalnie jednak ćwiczy się umiejętność recepcji wykładu w języku obcym, wymagającą znacznego rozszerzenia zasobu rozpoznawanych znaków językowych. Dodatkową trudnością dla studentów jest potrzeba notowania usłyszanych treści, co łączy się z rozwijaniem receptywno-reproduktywnych i produktywnych form zapisu. Warunkiem adaptacji studenta neofilologii do jego nowej roli społecznej jest właśnie opanowanie w stopniu dobrym umiejętności słuchania i notowania po rosyjsku. Te cele komunikatywne dominują w I semestrze studiów.

Osiągnięcie właściwego i pożądanego poziomu tych rodzajów komunikacji w języku rosyjskim możliwe jest przy pełnej pedagogizacji wszystkich wykładowców. Oczekuje się od nich pomocy w dostosowaniu się studentów do wymaganego poziomu recepcji i zapisu mowy rosyjskiej. Poziom ten mierzony jest możliwościami nauczycieli akademickich, dla których język rosyjski jest językiem ojczystym lub też opanowanym jak ojczysty. Zaleca się podawanie słuchaczom w trakcie wykładu podstawowych terminów, używanych w danej gałęzi nauki, zapis dyspozycji czy planu wykładów, a także stopniowanie jego tempa - od wolnego na pierwszym spotkaniu ze studentami do normalnego, gdy poziom ich umiejętności rozumienia i notowania będzie odpowiednio wysoki. Nauczyciel języka na ćwiczeniach praktycznych winien w I semestrze zaproponować swoim podopiecznym system pisania skrótami oraz często sprawdzać stopień zrozumienia przez nich poszczególnych wykładów i poprawność notatek.

W semestrze II pierwszego roku dominować będzie wdrażanie studentów do samodzielnego przygotowania się do ćwiczeń i kolokwiów z wykorzystaniem literatury naukowej i pięknej. Trzeba przy tym umiejętnie dawkować ilość i stopień trudności czytanych tekstów. Ze względu na treści programowe przedmiotów kierunkowych i niekierunkowych już na pierwszym roku filologii rosyjskiej student musi poważnie rozszerzyć swój zasób znaków języka rosyjskiego potrzebny zarówno w recepcji, jak i w produkcji komunikatów naukowych. Z tych względów wydaje się niecelowe rozszerzanie tematyki ćwiczeń konwersacyjnych z życia codziennego poza granice osiągnięte w toku dotychczasowej nauki języka w szkole średniej. Na tym etapie studiów ważniejsze jest rozwijanie działalności komunikacyjnej studenta w sferze nauk wykładowych na I roku filologii rosyjskiej.

Z planu toku studiów wynika, że w II semestrze na pierwszym roku i w III roku drugiego przychodzi kolej na wdrożenie studentów do analitycznego czytania tekstów literatury pięknej oraz krytyczno- i teoretycznoliterackich. Ćwiczy się specjalnie umiejętność czytania cichego, sprawność reprodukowania przeczytanych tekstów w formie pisemnych wyciągów i konspektów. Celem jest przygotowanie studenta do egzaminów kursowych zdawanych po rosyjsku.

Zgodnie z planem jednolitych czteroletnich studiów magisterskich, po IV semestrze obowiązuje studentów filologii rosyjskiej udział w trzytygodniowym obozie językowym. Jest on organizowany w miesiącach wakacyjnych. Wykłady i ćwiczenia prowadzą na tych obozach wyłącznie specjaliści radzieccy. W życiu obozu biorą udział studenci narodowości rosyjskiej. Ich obecność ma skłonić uczestników kursu do posługiwania się językiem rosyjskim również w naturalnych sytuacjach komunikatywnych. Rozwija się dzięki temu w sferze społeczno-bytowej w grupie rówieśników spontaniczna rosyjska mowa potoczna polskich studentów. Zgodnie z planem studiów, semestr przed językowym kursem wakacyjnym winien być poświęcony rozwijaniu mowy ustnej studentów. Również w semestrze V wśród celów komunikatywnych na plan pierwszy należy wysunąć ustne porozumiewanie się w sferze kulturalno-bytowej. Jako zajęcia pozaaudytoryjne zaleca się uczestnictwo w spektaklach teatralnych i oglądanie projekcji filmów w rosyjskiej wersji językowej.

Trzeci rok studiów rusycystycznych jest jednocześnie początkiem przyszłej specjalizacji zawodowej studentów. Wprowadza się ćwiczenia ze stylistyki funkcjonalnej, rozszerza możliwości w zakresie wyrażania spostrzeżeń i sądów po rosyjsku. Na ćwiczeniach praktycznych z języka dominują ustne monologi oraz dłuższe wypracowania i referaty przygotowywane na ćwiczenia z języka bądź też na seminaria kierunkowe. W pracach pisemnych studentów należy oceniać umiejętność przekazania w poprawnej formie i z użyciem odpowiednich środków stylistycznych swojej wiedzy o zjawiskach i sądów o nich. Są to wprawki do napisania pracy magisterskiej na czwartym roku.

Od trzeciego roku studiów, wraz z elementami stylistyki, można jako cel komunikatywny wprowadzić translację. Na ćwiczenie różnych form przekładu wydzielić trzeba specjalne godziny w grupach przygotowywanych do zawodu tłumacza.

Bliska perspektywa profesjonalnego wykorzystania języka może przyspieszyć opanowanie go w stopniu zbliżonym do poziomu native speaker'a. W ramach ćwiczeń z metodyki nauczania języka rosyjskiego studentów stawia się wobec konieczności porozumiewania się w języku rosyjskim z uczniami, przeprowadzenia samodzielnej lekcji, wyjaśnienia i wyeliminowania językowych błędów uczniów szkoły podstawowej, a potem średniej. Młodzi rusycyści - jako początkujący nauczyciele - popadają nieraz w zwątpienie co do swych umiejętności językowych. Z reguły zwątpienie to wywołuje bardzo silną motywację wyrównania braków w opanowaniu studiowanego języka. Pierwsza dwutygodniowa praktyka w szkole podstawowej przed rozpoczęciem semestru VII zmusza studentów do zrobienia jeszcze jednego wysiłku - wyjścia z zastoju we władaniu językiem rosyjskim, osiągnięcia w tym zakresie wyższego pułapu umiejętności. Dla nauczyciela prowadzącego ćwiczenia praktyczne z języka jest to dobry pretekst do podniesienia wymagań i zintensyfikowania ćwiczeń wdrażających studentów do swobodnego posługiwania się językiem rosyjskim w ustnej i pisemnej transmisji. Tak więc ostatni rok studiów dzięki preorientacji zawodowej studentów, intensywnej pracy nad przygotowaniem rozprawy magisterskiej oraz egzaminów końcowych, winien doprowadzić ich do osiągnięcia poziomu kompetencji językowej wymaganego w pracy zawodowej filologa.

Istotne dla dalszego rozwoju absolwentów jest jednak wpojenie im krytycznego stosunku do swoich osiągnięć. Tylko pewna doza niewiary we własną doskonałość zabezpieczy ich wiedzę i sprawność językową przed skostnieniem i skłoni ich do dalszego podnoszenia swych kwalifikacji, włączając w to podnoszenie poziomu komunikatywnego mowy rosyjskiej.

I tak dochodzimy do podsumowania rozważań na temat celów komunikatywnych realizowanych na ćwiczeniach praktycznych z języka rosyjskiego na magisterskich studiach rusycystycznych.

1) Kształcenie na kierunku filologii rosyjskiej winno być kontynuacją ośmioletniej nauki języka rosyjskiego w szkole podstawowej i średniej;

2) Oprócz stawianych w programach tych szkół zadań w zakresie rozwijania czterech podstawowych rodzajów komunikacji językowej (rozumienia ze słuchu i mówienia, czytania cichego i pisania) na studiach filologicznych - kierunkowych należy rozwijać sprawności językowe receptywno-reproduktywne, tj. zapis mowy ze słuchu i czytanie głośne;

3) Czytanie głośne z ekspresją emocjonalną szczególnie przydatne jest przyszłym nauczycielom języka;

4) Tłumaczenie z języka i na język obcy ustne symultaniczne i pisemne należy stawiać jako cele komunikatywne w grupach przygotowujących się do zawodu tłumacza. Dla przyszłych wykładowców języka są to - ze względu na ograniczony czas studiów - komunikatywne cele drugoplanowe;

5) Na studiach filologicznych prowadzenie większości zajęć niekierunkowych i wszystkich kierunkowych w języku studiowanym kształtuje motywację naturalną słuchacza: rozumie on, że szybkie i dobre opanowanie języka wykładowego zapewni mu sukces studiowania;

6) W związku z tym przedmioty wchodzące w program studiów winny być odpowiednio korelowane, a prowadzący je nauczyciele akademicy obowiązani są ustalać wzajemną współpracę w kształceniu przyszłych absolwentów, mając na uwadze nie tylko wiedzę merytoryczną, lecz również poziom władania językiem rosyjskim;

7) Realizacja celów komunikatywnych w językowym kształceniu neofilologów winna być zsynchronizowana z zaspokajaniem ich faktycznych potrzeb komunikatywnych. Dlatego w kolejnych pode-

tapach studiów na czoło wysuwają się te sprawności mowy, które wydają się w tym okresie specjalnie ważne, tj. są warunkiem pełnej efektywności studiów - np. rozumienie i zapis wykładów w semestrze I czy też czytanie analityczne i syntetyczne oraz umiejętność pisanie konspektów lektury w semestrach II i III i wreszcie opanowanie mowy pisanej w sferze naukowej, związanej ze specjalizacją naukową pracy magisterskiej;

8) Pozostaje nie rozstrzygnięta sprawa ilościowego i jakościowego określenia docelowej kompetencji językowej absolwentów filologii obcych. Określenie, iż jest to średni poziom komunikatywny reprezentowany przez użytkownika języka jest mało precyzyjne.

W warunkach, gdy etapowe poziomy kompetencji językowej nie zostały oparte o podstawy naukowe określające minimum językowe trudno mówić o dokładnym określeniu komunikatywności doskonałej. W praktyce wybiera się sfery działalności językowej, w których prawdopodobnie będą "działać" absolwenci filologii. Są to sfery: społeczno-bytowe, sfera estetyczno-artystyczna z literaturą piękną i wreszcie sfera nauki ograniczona do subjęzyków nauk szczegółowych wchodzących w zakres studiów humanistycznych.

Warto by pokusić się o ustalenie proporcji pomiędzy ośmioma względnie dziewięcioma rodzajami i formami komunikacji językowej, które program kształcenia przewiduje dla absolwenta filologii obcych i ustalić materiały lingworealistyczny potrzebny do pełnego włączenia się w komunikację językową w środowisku rosyjskim. Problemy te wymagają specjalnych badań i nie mogły wejść w ramy niniejszego artykułu.

Элеонора Бенедицка

КОММУНИКАТИВНЫЕ ЦЕЛИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ
НА РУССКОЙ ФИЛОЛОГИИ

В статье обсуждаются вопросы постановки и реализации коммуникативных целей изучения русского языка на отделении русской филологии. Формулируются следующие выводы:

1. Очень важно согласование коммуникативных целей обучения иностранному языку с естественными мотивами обучения. Поэтому в зависимости от целевой направленности отдельных этапов подготовки студентов – филологов на первый план выдвигаются все новые перспективы использования изучаемого языка, а следовательно преобладают определенные виды языковой коммуникации.

2. Так как на русской филологии профилирующий язык изучается не только на практических занятиях, но и на всех остальных ведущихся на русском языке. Поэтому преподаватели научных дисциплин, предусмотренных планом обучения, должны считать себя также и учителями профилирующего языка.

3. Языковая подготовка студентов русской филологии должна быть продолжением их восьмилетнего обучения русскому языку в школе.

4. Имея в виду профессиональную подготовку студентов, кроме главных видов языковой коммуникации (восприятие на слух, говорение, чтение про себя, письмо), следует развивать и вторичные виды коммуникативной деятельности на русском языке (чтение вслух, запись речи, устный и письменный перевод).